

BYL ZDE URBANIZOVANÝ PROSTOR, CO JE ZDE NYNÍ? BROWNFIELD...PERIFERIE MĚSTA...?

Hana Pačlová, Rostislav Walica

Problematický přístup vedení města Ostravy k památkám a k uchování struktury centrální části města nejlépe vystihuje osud bývalých jatek a jejich okolí. Komplex historicky cenných budov městských jatek s charakteristickou věží z režného zdiva, i přes neustálé námítky památkářů a dalších odborníků, vytrvale chátrá. V roce 1994 město prodalo historickou část jatek obchodnímu řetězci Bauhaus, který vedle nich postavil halový betonový, částečně prosklený objekt. Záměrů, jak využít historické objekty jatek, bylo několik, ovšem jako nejpravděpodobnější řešení se jeví to, že je současný majitel nechá zchátrat natolik, až jejich oprava nebude možná.

Z historie Ostravy

Ostrava prošla poměrně dlouhým historickým vývojem. První zmínky o městě jsou datovány již do 13. století. Sídelním jádrem lokovaného města v prostoru starší ostravské osady se stalo rozsáhlé obdélníkové náměstí obklopené domy měšťanů. Zprvu bylo město bez hradeb, až v polovině 14. století se přistoupilo k budování hradeb. Hlavní hospodářskou činností byla zemědělská výroba a řemesla. Na přelomu 17. a 18. století byla Ostrava bezvýznamným poddanským městečkem. Z tohoto úpadku mohl městu pomoci pouze mimořádný zásah. Tím se stal objev uhlí ve 2. polovině 18. století. [1]

Největší růst města tak nastal od počátku 19. století, kdy spolu s objevením černého uhlí se začaly rozvíjet obory související s jeho těžbou a zpracováním. Rozvoj průmyslových odvětví přilákal do města nové obyvatele a spolu s bydlením se neodmyslitelně rozvíjely i služby, obchod a mnoho dalších odvětví potřebných k zajištění jejich spokojenosti. Postupně byly bourány zbytky hradeb, město se rozšiřovalo mimo jejich rozsah a připojovalo k historickému jádru již existující předměstskou zástavbu.

Jatka

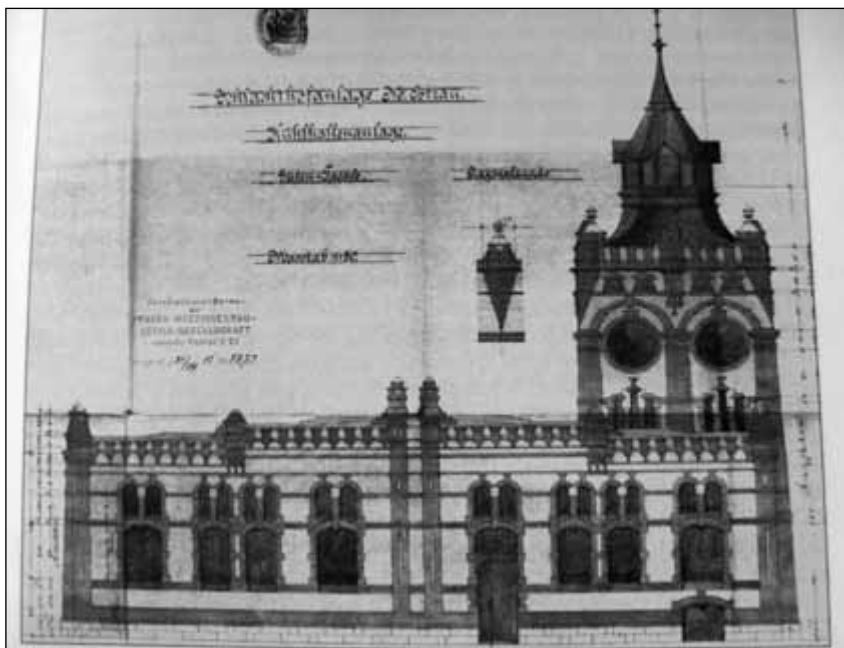
Jednou z hlavních životních potřeb obyvatel je zajištění potravin. Protože článek je zaměřen na lokalitu souvise-

jící s jatkami, budeme hovořit o provozech zajišťujících porážku a zpracování masa.

Jatka jako zvláštní typ továrny na maso se bezprostředně zrodila v návaznosti na modernizaci sídel probíhající v průběhu 19. století. Tento proces spojený s prosazením strojové civilizace a s růstem úlohy měst hluboce ovlivnil podobu utváření městské krajiny uzpůsobené novým, moderním prostorovým, zdravotním, tedy hygienickým, a estetickým nárokům svobodných občanů liberálního státu, obyvatel vznikajících velkoměst. Jedna z dílčích změn v postupném zprůmyslnění zemědělství zasáhla především do samotného konce života

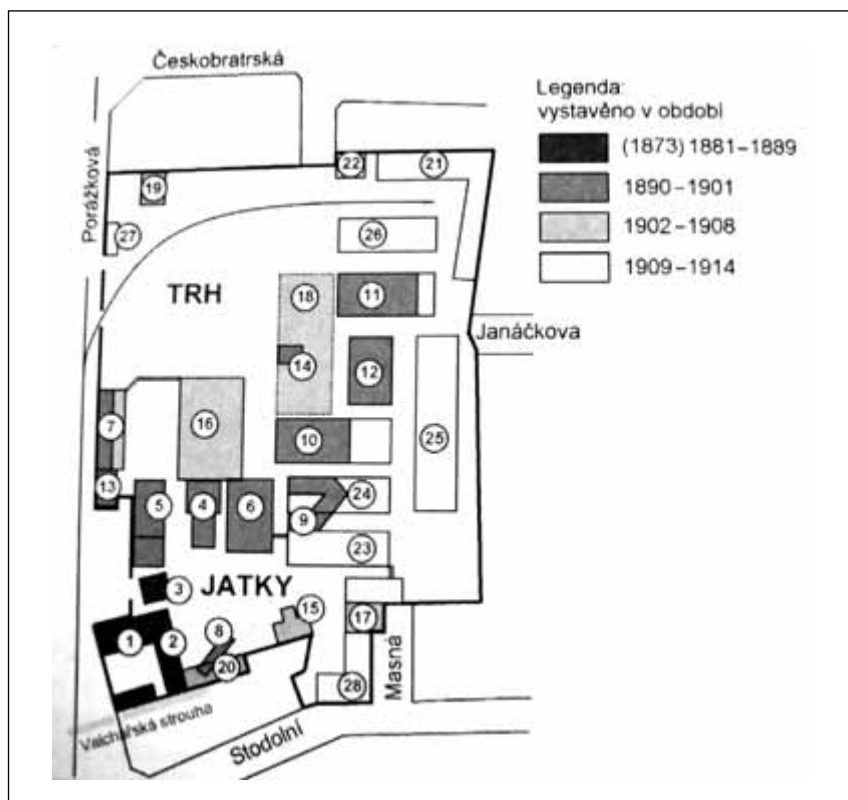
domácích zvířat chovaných pro maso. Nastupující strojová doba a životní nároky moderního člověka si totiž vynutily změny ve způsobu zabíjení těchto tvorů, dříve spojeného s tradičními rituály. Pro mechanický, racionálně vystavěný proces každodenního provozu řízeného zásadami zdravotních a hygienických nařízení z poslední třetiny 19. století vyrůstaly rozsáhlé areály jatek. [2]

V Ostravě byl do konce 19. století trh s jatečným dobytčím na ploše bývalého Antonínova náměstí (dnešní Smetanovo), kde se obchodovalo se zvířaty z mnoha zemí monarchie. Tyto prostory se staly z hlediska hygieny neúnosnými, a tak se hledala cesta,

Obř. 1: Boční pohled na fasádu nové chladírny z roku 1902

Zdroj: Archiv města Ostravy

Obr. 2: Stavební vývoj jatek v období 1881–1914 (autor J. Šerka)
 Z barevného rozlišení (stupně šedi) jsou patrné jednotlivé stavební etapy:
 1881–1889 – objekty 1, 2, 3 (hostinec, hovězí a vepřová porážka, lednice);
 1892–1901 – objekty 4–14 rozšíření areálu (solírna, chlěvy, tržnice, váhy);
 1902–1908 – objekty 15–18 (dršťkárna, nová chladárna, sklady, dřevěná otevřená hala k prodeji);
 1909–1914 – objekty 19–28 (chlěvy, kanceláře, masná tržnice).

kde by mohla nová jatka vzniknout. V konečné fázi byla vybrána lokalita, v té době na okraji zastavěného území, mezi železnicí a ulicemi Stodolní, Masnou a Rybnickou. Vznik celého rozsáhlého areálu je výsledkem dlouhodobého procesu. [3]

Vývoj ostravských jatek

První objekty ostravských jatek byly postaveny už v roce 1881, kdy vznikly drobné, účelově řešené objekty s jednoduchými fasádami z režného zdiva, z nichž je zachována pouze hala u železniční trati. Na to navázala druhá etapa výstavby od konce 80. let až do roku 1910, kdy vznikly dodnes zachované objekty porážky prasat, solírny, nové strojovny s kotelnou a nové ledárny s věží. V této fázi rozšíření areálu se již plně projevila tendence k připodobnění průmyslové architektury městskému prostředí a historické

ky a společensky vyšším architektonickým typům objektů. Horizontální hladinu rozčlenila věž, atiky a profilovaná komínová tělesa. U fasád se po-

Obr. 3: Výběr části mapy z roku 1930 – kolem areálu jatek jsou plochy již zastavěny

zornost soustředila na bohatě utvářené římsy, pilastry, ostění a různotvaré otvory oken a dveří, vše z cihelných tvarovek. [2]

Kolem areálu se pomalu začala do-
 tvářet zástavba ve stejném duchu jako
 v centrální části města – tedy bydlení,
 drobné živnosti, služby a obchody.

V období 1. světové války se stala jatka podnikem strategického významu. Zásobovala masem celý ostravsko-karvinský revír. Za války však byl jatečný dobytek skupován armádou a město muselo pro své obyvatele nakupovat mražené skopové a hovězí ze zahraničí, chyběla pracovní síla, neboť spousta řezníků musela narukovat do armády.

Po ukončení války se situace na jatkách normalizovala. S postupným rozvojem města začala jatka nepostačovat, a to nejen z důvodů technického pokroku, ale i s ohledem na růst počtu obyvatel města, takže směrem ke Stodolní a Porážkové ulici byla jatka v letech 1925–1927 rozšířena o nové provozy a modernizována. Nové budovy s puristicky prostými omítanými fasádami skrývaly funkčně promyšlenou dispozici, konstrukčně využívaly železobetonový skelet. Jako nové provozy vznikly sprchové lázně, byty ředitele jatek a zvěrolékaře umístěné směrem do ul. Stodolní, kancelářská budova, chladárna, mrazárna, šatny, laboratoře, kontumační porážka a směrem

k ul. Masné tržnice. Tato budova byla koncipována tak, že i po likvidaci areálu jatek mohla samostatně sloužit pro potřeby města. [1]

V okolí jatek byla postupně doplňována výstavba ve stylu blokové zástavby historického jádra města Ostravy. Místo, které předtím bylo okrajovou částí, se stalo součástí městského centra. Když se podíváme na mapu z roku 1930, vidíme, že v bezprostředním okolí jatek je plocha zastavěna nejen k ulici Rybnické (dnes Českobratrské), ale pokračuje také směrem k Přívozu.

Tento stav byl nejen důsledkem potřeby rozšíření města, ale také produktem rozmachu v oblasti stavebnictví v těchto letech. Na Ostravsku vznikaly stavební firmy, které se orientovaly především na stavby obytných domů, veřejných institucí, ale také na budování komunikací a inženýrských sítí a průmyslových staveb.

Pokrokem bylo vypracování regulačního plánu rozvoje městské aglomerace v letech 1927–1928. Plán byl podkladem pro budování základní komunikační sítě města Ostravy a pro rozšíření další výstavby. Na náměstích a podél frekventovaných ulic byly umístěny drobné obchody s rozmanitým sortimentem zboží. [1]

V období od roku 1927 do roku 1945 se v areálu jatek neprováděly žádné větší stavební zásahy, pouze v roce 1932 byla provedena stavební úprava objektu bývalých sprchových lázní (objektu na nároží ul. Stodolní a Porážkové), které byly upraveny na byty zaměstnanců jatek. Neutěšená situace a stále vzrůstající porážka opět vedla k diskusi o přemístění jatek mimo centrum města. Na větší úvahy o novém místě nebyl čas, protože vypukla 2. světová válka. Ve stávajícím areálu byly v této době prováděny pouze udržovací práce. [4]

Těsně po ukončení války bylo zástupci města opět konstatováno, že vzhledem k značné opotřebenosti jak budov, tak technologických zařízení bude nutné najít místo pro nová moderní jatka – uvažovalo se o lokalitách v Hrušově, Koblově, Petřkovicích a dokonce v Hlučíně. Provoz jatek však zůstal

Foto © Archiv MO

Obr. 4: Foto areálu jatek a okolní zástavby z období let 1927–1930

Obr. 5: Vtažení novější části jatek do městského života

Obr. 6: Historická budova jatek za plechovou ohradou

ve stávající lokalitě až do roku 1965, kdy se přestěhoval do masokombinátu v Martinově. Areál byl využíván do roku 1986 Technickými a zahradními službami města Ostravy (starší cihelná část) a Severomoravskými pekárny (novější část při ul. Stodolní). Urbanistická struktura si nadále zachovávala své půdorysné drobné měřítko blokové zástavby. V 90. letech 20. stol. byla dřevěná věžička chladírny rozebrána a snesena, čímž přišel areál o svou charakteristickou dominantu. Po opuštění jatek firmami areál začal chátrat. Chátraly budovy stejně jako celá okolní čtvrť, která byla podle tehdejšího územního plánu určena k demolici. K úplné demolici areálu nakonec nedošlo, i když část hal (starší části) byla ještě počátkem 90. let 20. století zbořena. Jediným krokem k záchraně byla zřejmě skutečnost, že od roku 1987 byla památkově chráněna nejstarší část areálu. V roce 1994 na to navázalo prohlášení o ochraně dalších cihelných objektů z konce 19. století v jejím bezprostředním okolí.

Smutná současnost

V současné době jsou jatka – tedy památkově chráněné objekty – v katastrofálním stavu. Novější část, blok objektů orientovaný do ul. Porážkové, Stodolní a Masné, byl od 90. let 20. stol. postupně vtahován novými funkcemi do života města. Nové využití, které má převážně restaurační a společenský charakter, doplnilo dnes známou ulici Stodolní (proslulá svými zařízeními a víkendovým životem). Bohužel starší, památkově chráněná část toto štěstí neměla a zůstala dál nevyužívána. V roce 1994 koupila památkově chráněnou část firma BAUHAUS, která měla zájem postavit v této lokalitě svou prodejnu. Součástí projektu byla i rekonstrukce historické budovy jatek. Firma zajistila jediné – do objektu nezatéká, jinak objekt dál chátrá. Před zvědavci a vandaly byla kolem budovy postavena plechová nevhledná ohrada.

Pro město je to škoda, protože přichází o jednu z mnoha technických památek, které fungovaly téměř 80 let, a kolem nichž byla zároveň vytvoře-

na typická zástavba města. Bohužel během posledních 20 let památkové objekty zcela zchátraly – vinu na tomto stavu má nezáměr lidí, špatně uzavřená smlouva města s novým vlastníkem, neodpovídající činnost státních orgánů památkové péče v souvislosti se zachováním technického stavu památek a ze strany vlastníka nedodržování právních předpisů – zejména pak zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, § 9, odst. 1, „Ochrana a užívání kulturních památek“ a zákona č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, § 154, odst. 1. Tato problematika již ale nesouvisí z tématem tohoto článku.

V posledních měsících to ale vypadá s pozůstatky starší části areálu opět velmi špatně, neboť musela být pro špatný technický stav demolována další, dosud ještě zachovalá budova. Pokud to bude takto pokračovat, budou mít jatka stejný osud jako mnohé jiné technické památky Ostravy. Přitom mohla nejstarší část jatek již 14 let plnit svou novou funkci – rekonstrukce historické budovy byla součástí rozsáhlého projektu firmy BAUHAUS, která vybuodovala supermarket, parkoviště, ale na obnovu jatek již jaksi nedošlo...

Stavba prodejny obchodního řetězce BAUHAUSU vnesla do tohoto městského prostředí negativní prvek – v zahraničí jsou tyto stavby umísťovány do prostředí periferie města či u průmyslových závodů a dálnkových tras silnic. Jejich forma reklamního průčelí neslouží k naplnění jiné než ryze komerční, a to dosti omezené funkce, zatímco v jádrech měst by měly převažovat stavby polyfunkční, u nichž se předpokládá kromě užitných vlastností také důležitá role estetická. V Ostravě, jak jsme se mohli přesvědčit, se však dá uskutečnit nemožné. Tupou betonovou, částečně prosklenou krabici, se podařilo posadit do míst, kde se už ve 20. letech minulého století mezi místními architekty a urbanisty uvažovalo o rozšíření centra na úkor jatečního tržiště. Po více než sedmdesáti letech se nám podařilo namísto rozšíření centra vrátit periferii tam, kde už neměla dávno co dělat. [2]

Současně s areálem bývalých věhlasných jatek se měnilo i celé okolí. Chátrající a nevyužívané objekty (určené tehdejšími územními plány k zániku) byly postupně demolovány a v původní poměrně husté zástavbě zůstalo mnoho otevřených bloků, proluk i samostatně stojících domů. Plochy po zbořených domech jsou dnes využívány pro parkování. Pro srovnání uvádíme dvě mapy – jednu z roku 1926, druhou z roku 2010.

Obr. 7: Část z plánu obcí Moravské Ostravy z roku 1926

Obr. 8: Mapa aktuálního stavu s vyznačením parkovacích stání

Závěrem

S historickou budovou jatek se neděje nic. Je s podivem, že ve městě, které má na svém území významné technické památky, nebyla dosud provedena obnova některé z průmyslových staveb tak, aby bylo zřejmé, že to jde, a že nová funkce znamená i nový život a vtažení opuštěného do současné struktury. Nová funkce by měla být určena pro každodenní život města. [2]

Obr. 9 a 10: Otázka pro čtenáře: Tak je to centrum města nebo periferie?

Možností, jak jatka využít, je dnes mnoho. Jednou z nich je třeba nápad Ostravské univerzity. Podle návrhu by mohl komplex sloužit pro potřebu univerzity a pro projekty Katedry výtvarného umění.

Zatím se musíme smířit s tím, že se budeme dívat na postupně chátrající objekt s malou nadějí na záchranu. Přitom, když se podíváme do zahraničí, tak vidíme, že je spousta příkladů, které dokazují, že to jde a že takovéto objekty přitahují pozornost turistů svou výjimečností a krásou. A co okolí, kte-

ré dostalo postupnými demolicemi tzv. „na frak“? Můžeme jen doufat, že nový územní plán přinese do této tolik komplikované lokality svěží vítr a nápaditost v dořešení struktury zástavby a že zástavba nová bude doplňovat charakter středu města, nikoli vytvářet nové dominanty. Možností je rovněž vypracování podrobného regulačního plánu této lokality, kde by byly stanoveny zásady pro tvorbu všech funkčních prvků a pro prostorové uspořádání.

Použité zdroje:

- [1] Autorský kolektiv. *Dějiny Ostravy*, Ostrava 1993, ISBN 80-85491-39-7, výběr z kapitol.
- [2] STRAKOŠ, M. *Břicho Ostravy*, článek.
- [3] ŠERKA, J. Městské jatky v Moravské Ostravě 1881–1914, In: *Sborník Ostrava č. 22*, str. 90–118, vydalo Statutární město Ostrava a Archiv Města Ostravy, 2005, ISBN 80-86904-05-9.
- [4] ŠERKA, J. Městské jatky v Moravské Ostravě 1914–1950. In: *Sborník Ostrava č. 23*, str. 447–473, vydalo Statutární město Ostrava a Archiv Města Ostravy, 2007, ISBN 978-80-86904-27-6.

Ostatní:

- webové stránky: www.ostravaci.cz
<http://ostravablog.cz>
<http://www.fajnaostrava.com>
- průzkum v terénu a současné fotografie

Ing. arch. Hana Pačlová

Ing. Rostislav Walica

*Katedra městského inženýrství
Fakulta stavební VŠB - TU Ostrava*

ENGLISH ABSTRACT

An Urbanized Area Used to Be Here, What's Here Now? A Brownfield or City Outskirts?, by Hana Pačlová & Rostislav Walica

The disputable attitude of Ostrava's town hall leaders to local monuments and the preservation of the structure of the city centre is best illustrated on the destiny of the former abattoir and its surroundings. The yard of historically valuable buildings with its distinct tower of fair-face brickwork keeps dilapidating despite constant remarks of preservationists and other specialists in the field. When the historic part of the abattoir was sold by the municipality to the retail network of Bauhaus, in 1994, a concrete hall, partly glassed-in, was built. There were several plans for the use of the historic buildings of the abattoir but it seems most probable that the current owner lets them so heavily delapidate that no more restoration will be possible.